

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р **Мариана Атанасова Асенова,**

катедра “География на туризма” при Геолого-географски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Относно: Публична защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „**доктор**” по професионално направление 3.9 Туризъм, докторска програма по Икономика и управление по отрасли (туризъм); област на висше образование: Социални, стопански и правни науки.

Тема на дисертационния труд: **„Повишаване на конкурентоспособността на туризма в селските райони, чрез финансовите инструменти на ЕС“**

Автор на дисертационния труд: Елена Георгиева Александрова - Георгиева, редовен докторант към катедра „Туризъм“ при Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Научен ръководител: проф. д-р **Борис Колев**

Основание за представянето на настоящото становище е включването в състава на научно жури, определено със заповед № РД 925/07.05.2019 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и решение на научното жури от 16.05.2019 г.

Представеният за становище дисертационен труд е насочен за публична защита с решение на ФС на Стопански факултет, Протокол № 41 от 02.05.2019 г. и са спазени всички процедурни изисквания в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ „Неофит Рилски“.

1. Кратки биографични данни

Докторантът Елена Александрова е родена на 10.10.1979 г. Видно от приложената автобиография тя придобива ОКС „бакалавър“ по специалност „Туризъм“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ през 2002 г. Магистърската си степен по Стопанско управление придобива в Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2005 г. През 2015 г. (заповед № 265/04.02.2015 г.) е зачислена като редовен докторант в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, с научен ръководител проф. д-р Борис Колев. Трудовата си биография докторантът развива в сферата на администрацията, като израства от експерт до началник на отдел, първоначално в Държавен фонд „Земеделие“ (от 2007 до 2017 г.), а от началото на 2018 г. – в Министерството на земеделието, храните и горите.

2. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем

Актуалността на избраната тема е обоснована в увода на дисертационния труд, като е обвързана с основната изследователска теза, че „повишаването на

конкурентоспособността на туризма в селските райони на България зависи в значителна степен от използването на финансовите инструменти на ЕС“. Фокусът на проучването е върху развитието на селския туризъм в България и както се посочва от докторанта „селският туризъм, развитието и популяризирането му са залегнали във всички национални стратегии за устойчиво и конкурентно развитие на туризма и регионалното развитие на страната“. Селският туризъм изисква значителни усилия и ресурси, които трябва да се изразходват ефективно, за да се завоюват и поддържат позициите на националния и международния туристически пазар, но и за да се извлекат социално-икономическите ползи за местното население и другите заинтересовани от развитието му страни. По тази причина предлагането и апробирането на модели за оценка на конкурентоспособността на туризма, в частност на селския туризъм, може да се разглежда като сериозно научно и научно-приложно предизвикателство.

3. Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният за становище дисертационен труд е в обем от 288 стр., от които основен текст – 218 стр., библиографска справка – 8 стр. и 62 стр. приложения – оформени са 31 бр. високо информативни приложения, включително 3 анкетни карти, използвани за набиране на първична информация. В основния текст са поместени 42 таблици и 48 графики, които не са последователно номерирани, а са обвързани с номерацията на главите, за които се отнасят. Някои от графиките се възприемат трудно, тъй като на координатните оси не са нанесени показателите и/или мерните единици. Справката с литературните източници съдържа 124 източника, от които 66 публикации и 58 интернет страници. От цитираните литературни източници 43 бр. (65%) са на кирилица и 23 бр. (35%) на латиница, като преобладават английските издания. Справката показва добро познаване на литературата, посветена на развитието на системите и тяхното управление, както и на туризма и неговата конкурентоспособност и управление. За някои от източниците библиографското описание е непълно (например, за 6 от публикациите не е посочена годината на издаване). Значителен дял от източниците са публикувани след 2005 г. – 44%.

4. Оценка на структурата, научното съдържание, езика и стила на изложение

Дисертационният труд е структуриран в Увод, 3 глави и Заключение. Структурата е стегната, а рубрикирането е подходящо, като позволява лесното ориентиране и възприемане на текста. Прави впечатление, че теоретичната и методологическата част на дисертационния труд (първа и втора глава) са изравнени по обем с представянето на резултатите и техния анализ, което разкрива потенциал за оптимизиране на теоретико-методологичните основи на проучването.

Обектът на проучване в дисертационния труд е дефиниран като „безвъзмездно предоставените финансови средства от ЕС за инвестиране в туристически дейности в селските райони в България“, но на практика докторантът проучва селските райони, в частност териториалната система на туризма в селските райони и по-специално в област Благоевград. Открива се дублиране между обекта на проучване и предмета на изследване, като **Предметът** на изследването е по-точно определен и се свежда до „анализ и оценка на инвестираните финансови ресурси в селските райони на България, насочени директно към развитието на селския туризъм“, за повишаване на неговата конкурентоспособност.

Целта, която си поставя докторантът, е „проучване на ефектите от досегашното прилагането на действащите финансови инструменти на ЕС, като средство за повишаване на конкурентоспособността на туризма в селските райони на България“ и може да се приеме, че напълно кореспондира с формулировката на темата. Изведените **задачи**, произтичат от така определената цел и са развити в логическа последователност, която съответства и на структурата на дисертационния труд.

Първата глава е изцяло теоретична и е озаглавена „Теоретични въпроси, свързани с повишаването на конкурентоспособността на туризма в селските райони“. В нея е извършен преглед на основите понятия използвани в изследването, както и появата на феномена „селски туризъм“ в Европа и България. Представени са основни постановки по отношение на конкуренцията, както и на конкурентоспособността на туризма.

Позволявам си да оспоря възприетата в дисертацията отправна постановка относно използването на понятието „селски туризъм“ като обобщаващ термин за всички видове туризъм и свързаните с него услуги и дейности, които се практикуват в селските територии на страната (стр. 32). Основен аргумент е смесването на едно и също класификационно ниво на 2 различни признака – функционален (практикувани дейности и мотивация) и пространствен (физическа среда). Първият показва какво се върши при туристическото пътуване и престой, а вторият – къде се осъществяват тези дейности. Туризмът в селски територии е с много по-широк обхват от гледна точка на дейностите (функционалните видове туризъм) и може да включва спа, планински туризъм, екотуризм, риболов, различни разновидности на културния туризъм и др. В допълнение, селският туризъм в тесния му смисъл се асоциира с конкретен набор от възможни дейности, а в литературата се говори и за агротуризм, фермерски туризъм и т.н. Дефинирането на обхвата на селския туризъм още в самото начало би засилило фокуса на изследването и би помогнало за по-ясно открояване на причинно-следствената връзка между финансирането и повишаването на конкурентоспособността. Всъщност, основните дейности, съставляващи селския туризъм, са представени чак във втората глава (фиг. 2.3., стр. 84), и естествено не обхващат всички дейности, които може да се практикуват в селските райони на страната.

Останалите термини са коректно и многоаспектно разгледани. С особен принос е сравнителният анализ на дефинирането на селските райони, както и обосноваването на системния характер на селския туризъм. С приносен характер е и прегледът на развитието на селския туризъм в България и избрани европейски страни.

Бих препоръчала да се разгледат и други понятия, като туристическа атракция и териториална система на туризма, като се направи взаимовръзка между въведените понятия, например ресурс – атракция, ресурс/атракция – продукт, териториална система на туризма – система на селския туризъм, система на туризма – туристическа дестинация и т.н. По отношение на конкурентоспособността - бих препоръчала по-ясно открояване на корпоративното от дестинационното ниво, по-специално във връзка с намерението за нейната оценка и повишаване.

Във **втората глава** – „Методологическа рамка на повишаването на конкурентоспособността на туризма чрез финансовите инструменти на европейския

съюз“, от една страна е очертана рамката за прилагане на финансовите инструменти на ЕС и е разгледана спецификата на прилаганите финансови инструменти. От друга страна, за анализа и оценката на проявлението на конкурентоспособността на туризма в селските райони са предложени избрани критерии и показатели, като на базата на познати модели е развита цялостна методика за анализ и оценка на конкурентоспособността на туризма в селските райони.

Докторантът демонстрира добро познаване на видовете информация, както и на разнообразни методи за нейното набиране, обработка и анализ. Избраните за използване методи са подобаващо описани както от теоретична гледна точка, така и в конкретната им форма на приложение.

По-задълбочено би следвало да се разгледа въпроса за това как ще се изследва конкурентоспособността (респективно нейното повишаване) като функция на ефективността на инвестираните публични и частни финансови средства. Главата може съществено да се съкрати по обем, като отпаднат текстовете, отнасящи се до ЕС и неговите институции, например.

Трета глава – „Приложни аспекти/въпроси на повишаване на конкурентоспособността в туризма в селските райони чрез финансовите инструменти на Европейския съюз“, представя резултатите от апробирането на разработената методика. Извършен е анализ, въз основа на който е направена оценка на конкурентоспособността на туризма в селските райони по определените критерии и показатели. Резултатите и изводите са удачно графично онагледени.

Тъй като при използването на анкетния метод основното ограничение се изразява в субективния характер на възприятията на анкетиранияте, би било удачно, където е възможно, да се използват обективни данни, отнасящи се до туризма (от НСИ, от Националния туристически регистър и др.) с цел верифициране на изводите.

В **Заключението** са обобщени постигнатите резултати от осъщественото проучване. Резюмирани са някои теоретичните постановки, синтезирани са резултатите от анкетните проучвания и сравнителния анализ. Очертан е профилът на потребителите на продукта на селския туризъм. Основният извод в заключението е, че в резултат на добро управление на дестинациите и извършените инвестиции за туристически дейности в тях, освен че се повишава популярността на дадено място или район, той става по-атрактивен за туристите. Така се постига и директно отражение върху местната икономика, което от своя страна е предпоставка и за достигане на определен социален ефект върху местните общности и по-висока конкурентоспособност, но този извод до известна степен остава недоказан.

По отношение на **езика и стила** – докторантът се придържа към научния стил на писане и борави добре с възприетата терминология. Текстът се чете и възприема лесно, като се забелязват единични граматически и пунктуационни грешки.

5. Оценка на научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд

Основните приноси на дисертационния труд се свеждат до:

- Разработване и апробиране на методика за анализ и оценка на конкурентоспособността на туризма на местно (общинско) ниво (в частност на селския туризъм);
- Генериране на първична информация чрез самостоятелно провеждане на представителни анкетни проучвания сред туристи, местни власти и туроператори относно конкурентоспособността на селския туризъм в област Благоевград, адекватно обработване на информацията и представяне на резултатите;
- Систематизиране на огромна по обем вторична информация на регионално ниво относно използването на финансовите инструменти на ЕС по отношение на селския туризъм и осъществяване на сравнителен анализ.

6. Критични бележки и препоръки

Критичните бележки бяха посочени при разглеждане на съдържанието и структурата на дисертационния труд. Те може да бъдат обобщени, както следва:

- Неточно дефиниране на обекта на проучването;
- Непълно изясняване на същността на някои понятия, както и връзката между тях;
- Непълно доказана връзка между използваните финансови инструменти на ЕС и конкурентоспособността на селския туризъм;
- Неизползване на официална статистика и друга релевантна информация за верифициране на изводите.

7. Автореферат, справка за публикациите, свързани с дисертационния труд

Авторефератът добре отразява съдържанието на дисертационния труд, но е твърде обширен – 57 стр. Основните приноси на дисертационния труд са коректно очертани, но са с различна тежест и биха могли да бъдат генерализирани (виж т. 5).

Докторант Елена Александрова е представил общо 5 публикации, пряко свързани с тематиката на дисертационния труд. Четири от тях са самостоятелни, а една – в съавторство, като 3 (три) са в чужбина – 2 в Турция и една в Испания. 4 от публикациите са издадени доклади, а една представлява част от колективна монография.

8. Въпроси по дисертационния труд

Уточняващи въпроси към докторанта:

- 1) Има ли разлика в допустимите за финансово подпомагане дейности в обхвата на селския туризъм през настоящия програмен период в сравнение с периода 2007 – 2013 г. и ако да – какви са причините?
- 2) Има ли официален доклад с последваща оценка на Програмата за развитие на селските райони (2017 – 2013 г.) и ако да – съвпадат ли изводите в частта за селския туризъм (мерки 311, 312 и 313) с резултатите от Вашето проучване?

9. Общо заключение

Представеният за становище дисертационен труд е самостоятелно проучване, изготвено въз основа както на вторични източници на информация, така и на лично запознаване и наблюдение, анкетни проучвания сред туристи, местни власти и туроператори в съставните общини на област Благоевград. Събрана е значителна по обем вторична и първична информация, проучени са планови и нормативни документи, което представлява добра основа за разкриване на темата.

Докторантът познава добре научните публикации, отнасящи се до селския туризъм, финансовите инструменти на ЕС за подпомагане на дейностите в неговия обхват и до конкурентоспособността в туризма, като демонстрира умело боравене с възприетата терминология. Същевременно, може да планира и осъществява самостоятелни проучвания, като познава и умее да прилага разнообразни методи за набиране, обработка и анализ на информация. Видно от високата публикационна активност на докторант Александрова, тя доказва и умения да представя резултатите от проучванията си в научни публикации.

Въз основа на очертаните приноси и независимо от критичните бележки, главно от теоретико-методологичен характер, предлагам на уважаемите членове на научното жури да вземат положително решение ЗА присъждане на образователната и научна степен „доктор” на Елена Георгиева Александрова - Георгиева, по професионално направление 3.9 Туризъм (Икономика и управление на туризма).

18.05.2019 г.

Доц. д-р Мариана Асенова